

ANA SAYFA: WWW.ANAYASA.GEN.TR

1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu

Kemal Gözler

Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa Ekin Kitabevi Yayınları, 2000, s.45-56'dan alınmıştır.

Bibliyografya.- Ergun Özbudun, *1921 Anayasası*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1992; Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, op. cit.,s.187-240; Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi...*, op. cit., s.76-86; Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları*, op. cit., s.41-79; Taha Parla, *Türkiye’de Anayasalar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1989, s.12-18; Erdoğan, *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, op. cit., s.47-60; Mümtaz Soysal ve Fazıl Sağlam, “Türkiye’de Anayasalar”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, Cilt 1, s.22-24; Ömür Sezgin, *Türk Kuruluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu*, Ankara, Birey ve Toplum Yayıncılık, 1984; Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994; Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İkinci Baskı, 1987. Metni için bkz.: **Kağıt Kaynaklar:** *Düstur*, Tertip 3, Cilt 1, s.196-199. Suna Kili ve A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1985, s.91-94. Server Tanilli, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1976, s.62-65. E-Kaynak: www.anayasa.gen.tr/1921tek.htm **English** Translation of Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (Constitution of 1921) is not available. But for the selections from the 1921 Constitution: <http://www.bilkent.edu.tr/~genckaya/1921C.html>

1. Olaylar

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesinden sonra Birinci Dünya Savaşının galip devletleri, ülkenin önemli bir kısmını işgal etmeye başladılar. İşgale karşı Anadolu ve Rumeli’de bir direniş başladı. Ancak bu direniş hareketleri, birbirinden kopuk ve dağınıktı. Mustafa Kemal bu direnişleri birleştirmek ve onlara bir yön verebilmek için 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıktı.

Mustafa Kemal, 22 Haziran 1919’da *Amasya Tamimini* yayınladı^[1]. Bu Tamimde Mustafa Kemal, “vatanın tamamıyeti, milletin istiklâli tehlikededir. Hükûmet-i merkezîyemiz İtilaf Devletlerinin tesir ve murakabesi altında mahsur bulunduğuundan deruhte ettiği mes’uliyetin icabatını ifa edememektedir” demekte ve Erzurum’da bir kongre toplanmasını istemektedir.

Erzurum Kongresi , 23 Temmuz 1919’dan 7 Ağustos 1919’a kadar devam etmiştir. Kongre sonunda, 7 Ağustos 1919’da Kongre Heyeti tarafından bir “Beyanname” yayımlandı^[2]. Beyannamede İstanbul Hükûmetinin görevini yapamadığı takdirde, Millî Kongre veya Kongre toplantı halinde değil ise heyet-i temsiliye tarafından geçici bir hükûmet kurulacağı ilân edilmiştir.

Sivas Kongresi , 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında yapılmıştır. 11 Eylül 1919’da “Sivas Umumî Kongre Heyeti ” bir “beyanname” yayınlamıştır^[3]. Beyannamenin 9’uncu maddesinde İstanbul

Hükûmetinden “Meclis-i Milliye”nin hemen ve vakit kaybetmeksizin toplanması istenmiştir. Yine Sivas Kongresinde Millî Kongrenin toplantı halinde olmadığı zamanlar faaliyette bulunmak üzere bir “Heyet-i Temsiliye”nin kurulması öngörülmüştü.

Bu gelişmeler karşısında İstanbul Hükûmeti 7 Ekim 1919 tarihli *İntihab-ı Mebusan Kararnamesini* çıkarmış ve bu kararname uyarınca Aralık 1919’da seçimler yapılmıştır. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı 12 Ocak 1920’de toplandı. İstanbul işgal tehdidi altındaydı. Meclis-i Mebusan 28 Ocak 1920’de “Misak-ı Millî Beyannamesi”ni kabul etti. Bu beyanname, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararlar doğrultusunda ülkenin bütünlüğü ve devletin bağımsızlığı (istiklâl-i devlet) ilkelerini ilân ediyordu.

16 Mart 1920’de İstanbul işgal edildi . Meclis 18 Mart 1920 günü son toplantısını yaptı ve çalışmalarına ara verme kararı aldı. İstanbul’un işgal edilmesi üzerine Mustafa Kemal, 19 Mart 1920 Heyet-i Temsiliye adına yayınladığı bir tamimle “salâhiyet-i fevkalâdeyi haiz bir meclis”i Ankara’da toplantıya çağırmıştır[4]. Ergun Özbudun’un belirttiği gibi, “salâhiyet-i fevkalâdeyi haiz bir meclis” deyişimiyle kastedilen şey kurulacak meclisin bir “kurucu meclis” olacağıdır[5].

Mustafa Kemal’in 17 Mart 1920’de yayınladığı *İntihabat Tebliği* toplanacak yeni meclisin seçim usûlünü belirliyordu. Nüfuslarına bakılmaksızın her livadan beş kişi seçilecekti. Bunları ise belediye meclisi üyeleri ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin yerel yönetim kurulu üyeleri seçecekti. Ayrıca İstanbul’dan Meclis-i Mebusandan gelecek üyeler de seçilmiş üye kabul edileceklerdi[6]. Bunu engellemek için ise, Damat Ferit Paşa , 11 Nisan 1920’de Meclis-i Mebusanı feshettirmiş böylece mebusların mebusluk sıfatlarını sona erdirmiştir[7]. Bu şekilde seçilenler Ankara’da toplanarak 23 Nisan 1920’de ilk Büyük Millet Meclisi toplantısını yaptılar. İşte bu Meclis kuruluşundan aşağı yukarı 9 ay sonra, 20 Ocak 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununu kabul etmiştir.

2. Hazırlanışı

18 Eylül 1920 günü İcra Vekilleri Heyeti Meclis Genel Kuruluna, bir “Teşkilât-ı Esasîye Kanunu Lahiyası” hazırlayarak sundu. Bu lahiya, “Encümen-i Mahsus” isimli özel bir komisyona havale edildi. Komisyon raporunu hazırladı. 18 Kasım 1920’den Teşkilât-ı Esasîye Kanununun kabulüne kadar iki ay sürecek görüşmeler başladı[8]. 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun görüşülmesi ve kabulünde katı anayasalar için öngörülen özel kurallar (nitelikli çoğunluk vs.) uygulanmamış, adî kanunlar için varolan usûller izlenmiştir[9]. Teşkilât-ı Esasîye Kanununun kabulünde 1876 Kanun-u Esasînin değiştirilme usûlünü öngören 116’ncı maddesindeki üçte iki çoğunluk kuralına uyulmamıştır.

Yazarlar, 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun diğer Osmanlı ve Türk Anayasalarına göre hazırlanışı bakımından daha demokratik olduğunu not etmektedirler. Örneğin, Ergun Özbudun’a göre,

“Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyetinde millî iradeyi lâıkiyle temsil eden bir meclis tarafından yapılmış tek anayasa, 1921 Anayasasıdır. 1876 Kanun-u Esasîsi, padişah tarafından atanmış bir komisyonca hazırlanıp, padişah fermanıyla ilân edilmiştir. 1924 Anayasası, tek parti egemenliğinin kurulmaya başladığı ve örgütlü bir muhalefetin mevcut olmadığı bir meclisçe yapılmıştır. 1961 ve 1982 Anayasalarını hazırlayan Kurucu Meclisler de, genel oya dayanan bir seçimle oluşmuş yasama organları değillerdi”[10].

Bülent Tanör de aynı kanıdadır:

“1921 Anayasası, hazırlanışı ve kabul özellikleri bakımından Osmanlı-Türk anayasacılığının en demokratik, belki de tek demokratik örneğidir”^[11].

Ahmet Demirel de Türkiye'nin “1920-1923 arasında (Birinci Meclis dönemi) dünyanın en ileri demokrasilerinden birine sahip” olduğunu yazmaktadır^[12].

1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu kendini “Kanun-u Esasî” olarak değil, “Teşkilât-ı Esasîye Kanunu” olarak isimlendirmiştir^[13].

3. Hukukî Niteliği

1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun üçte iki gibi nitelikli bir çoğunluk ile yapılmamış olması, onun bir “anayasa” olmadığı anlamına gelmez. Keza, yapılışında 1876 Kanun-u Esasînin 116'ncı maddesinde öngörülen usûle uyulmaması da onun bir “anayasa” olmadığını göstermez. Eğer uyulmuş olsaydı, Teşkilât-ı Esasîye Kanununu yeni bir anayasa değil, 1876 Kanun-u Esasînde yapılmış bir değişiklik olarak kabul etmek gerekirdi. Keza bu takdirde, 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu, bir tali kurucu iktidar olayı olurdu. Oysa 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu bir “aslî kurucu iktidar” olayıdır. Bu hukuk dışı ve fiilî bir iktidardır. Hukuk boşluğu ortamında çalışır. Yeni bir anayasa yapma yetkisine fiilen sahiptir. Yaptığı anayasa geçerlidir^[14]. 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu da böyle bir aslî kurucu iktidar tarafından yapılmış yeni bir anayasadır.

4. 1876 Kanun-u Esasîsinin Yürürlüğü Sorunu

1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu, 1876 Kanun-u Esasîsini yürürlükten kaldırmamıştır. Ancak, 1876 Kanun-u Esasînin 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun hükümleri ile çatışan hükümlerinin *lex posterior derogat legi priori* ilkesi gereği zımnen ilga edildiği sonucuna varmak gerekir. 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu ile çatışmayan 1876 Kanun-u Esasînin hükümleri ise geçerliliklerini korumaktadır. Ancak bu hükümler geçerliliklerini 1876 kurucu iktidarından değil, 1921 kurucu iktidarının iradesinden almaktadır. Aslında burada, “devrimlerin etkisiyle anayasasızlaştırma (*déconstitutionnalisation par l'effet des révolutions*)”^[15] teorisi uyarınca Kanun-u Esasînin hükümlerinin anayasal niteliklerini yitirdikleri ve adî bir kanun hükmü haline dönüştükleri kabul edilebilir.

5. 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun Üstünlüğü ve Katılığı Sorunu

1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununda kendisinin adî kanunlardan üstün olduğunu ilân eden bir hüküm yoktur. Keza, 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu kendi değiştirilişi için bir hüküm de getirmemektedir. O halde 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun bir “yumuşak anayasa” olduğu, kanunlar gibi değiştirilebileceği sonucuna varabiliriz. Zaten 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu da yine kanunlar gibi nitelikli bir çoğunluk aranmadan yapılmıştır. Burada bir mesele ortaya çıkmaktadır: Hiyerarşik olarak diğer kanunlardan üstün olmayan ve değiştiriliş bakımından da diğer kanunlar gibi değiştirilebilen bir metne “anayasa” denebilir mi? Gerçekten de *biçimsel anayasa anlayışına* göre anayasa, kanunlardan hiyerarşik olarak üstün ve kanunlardan farklı usûllerle yapılan ve değiştirilebilen bir hukukî metindir. Bu nedenle 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun biçimsel anayasa anlayışına göre anayasal niteliğe sahip olmadığı ileri sürülebilir.

Şüphesiz *maddî anayasa anlayışına* göre 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu anayasal niteliktedir.

Zira bu Kanunun içerik itibarıyla devletin temel kuruluşunu düzenlemektedir. Ancak maddî anayasa anlayışına göre bile, 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun tam anlamda anayasal nitelikte olduğundan şüphe edilebilir. Zira, devletin temel organları arasında, yargı organına ilişkin, bu Anayasada tek bir hüküm yoktur. Diğer yandan temel hak ve hürriyetlere ilişkin de bir hüküm yoktur. Bununla birlikte, 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu döneminde yargı organı ve temel hak ve hürriyetler konusunda 1876 Kanun-u Esasîsinin hükümlerinin geçerli olduğu söylenebilir. Ancak bu dönemde temel hak ve hürriyetler ve özellikle yargılama alanında 1876 Kanun-u Esasîsinin getirdiği güvencelere (örneğin istiklâl mahkemeleri 1876 Kanun-u Esasîsinin 89’uncu maddesinde öngörülen “kanunî hâkim güvencesi”ne aykırıdır) uyulmamıştır.

1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu 23 maddelik çok kısa bir Anayasadır. Şimdi bu Anayasanın temel ilkelerini kısaca görelim.

6. “Türk Devleti” mi, “Türkiye Devleti ” mi?

1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu, “Türk Devleti”nden değil, “Türkiye Devleti”nden bahsetmektedir (m.3, 10). Keza, aşağıda göreceğimiz gibi, Cumhuriyeti ilân eden 29 Ekim 1923 tarih ve 364 sayılı Teşkilât-ı Esasîye Kanununu değiştiren Kanun da “Türkler”den değil, “Türkiye”den bahsetmektedir. Aynı şekilde Osmanlı Saltanatını kaldıran 30 Ekim 1922 tarihli Meclis Kararında da “Türkiye Hükûmeti”nden bahsedilmektedir. Dahası Hilâfet ile Saltanatı birbirinden ayıran 1-2 Kasım 1922 tarih ve 308 sayılı Meclis Kararında daha da aşırıya gidilerek “Türkiye halkı”ndan bahsedilmektedir.

Bülent Tanör , devlet adının “*Türk Devleti*” değil de, “*Türkiye Devleti*” olmasını “anamlı” bulmuştur. Yazara göre,

“ulusal kurtuluş savaşı esas olarak Türk milliyetçilerinin damgasını taşımakla birlikte, Türk olan ve olmayan unsurların anti-empyalist birliğini temsil ediyordu. Erzurum ve Sivas Kongreleri belgeleri başta olmak üzere, pek çok tarihsel kaynaktan bu birlik, zaman zaman ‘İslam ekseriyeti’, ‘bircümle anasırı (unsurlar) islamiye’ gibi terimlerle de ifade olunmuş, bunların ‘öz kardeşliği’ vurgulanmıştır. Bu bakımdan ‘*Türkiye Devleti*’ ibaresi, etnik kökeni, dili ve kültürü ne olursa olsun, belli bir siyasal coğrafya (Misak-ı Millî sınırları) içinde yaşayan insanların siyasal birleşmesinin en üst noktası olan devleti, bütün kucaklayıcılığıyla ifade ediyordu”^[16].

Kanımızca Bülent Tanör’ün yorumu abartılıdır. 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununda kullanılan “Türkiye Devleti” ibaresinden böyle bir sonuç çıkarılamaz. “Türkiye Devleti” ile “Türk Devleti” deyimleri arasında anlam farklılığı yoktur. Bunları arasında bir anlam farklılığı yaratmak için zorlama yorumlar gerekir. Bugün de içinde yaşadığımız Cumhuriyetin resmî adı “Türk Cumhuriyeti” değil, “Türkiye Cumhuriyeti”dir. Keza, gerek 1924, gerek 1961 ve gerek 1982 Anayasalarında da “Türkiye Devleti” ifadesi bulunmaktadır (örneğin bu Anayasaların birinci maddeleri “Türkiye Devleti bir cumhuriyettir” demektir). O halde “Türkiye Devleti” ibaresinden yola çıkarak yapılan yorumlar, Anayasamızda yer alan “Türkiye Cumhuriyeti” ifadesinden yola çıkarak bugün için de yapılabilir. Kanımızca, “Türk Devleti” ile “Türkiye Devleti” ve keza “Türk” ile “Türkiye halkı” ifadeleri arasında farklılık yaratan yorumlar, belirli bir etnik ideolojiden esinlenen zorlama yorumlardır.

7. Millî Egemenlik İlkesi

1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu çok açık bir şekilde millî egemenlik ilkesini ilân etmektedir: “Hakimiyet bilakaydû şart milletindir”. Aslında 1876 Kanun-u Esasî yürürlükten kaldırılmamış da olsa, egemenliğin hükümdara ait olduğu bir sistemden çok farklı bir sistemin benimsendiği ortadadır [17].

8. Hükûmet Sistemi: Meclis Hükûmeti

1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu, hükûmet sistemi olarak “meclis hükûmeti sistemi”ni kurmuştur. Bilindiği gibi, hükûmet sistemleri anayasa hukukunun klasik teorisinde “kuvvetler ayrılığı-kuvvetler birliği sistemleri” şeklinde ikiye ayrılmaktadır. *Kuvvetler ayrılığı sistemlerinde* yasama ve yürütme kuvvetleri ayrı ayrı organlara verilmiştir. Bu sistemler de kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Yasama ve yürütme kuvvetlerinin birbirinden kesin ve sert bir şekilde ayrıldığı sistemlere “başkanlık sistemi”, bu kuvvetlerin yumuşak ve dengeli bir şekilde ayrıldığı sistemlere de “parlâmenter sistem” ismi verilmektedir [18]. *Kuvvetler birliği sistemlerinde* ise, yasama ve yürütme kuvvetleri aynı organda toplanmıştır. Yasama ve yürütme kuvvetleri yürütme organında toplanmışsa, ortada “mutlak monarşi” veya “diktatörlük” rejimleri ardır. Yasama ve yürütme kuvvetleri yasama organında birleşmişse, ortada “meclis hükûmeti” veya “konvansiyonel rejim” vardır [19].

İşte bu hükûmet sistemleri şemasında 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun kurduğu hükûmet sistemi şu nedenlerden dolayı meclis hükûmeti sistemine girmektedir:

1. 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun 2’nci maddesinde açıkça kuvvetler birliği ilkesi kabul edilmiştir:

“İcra kudreti ve teşrî selâhiyeti milletın yegane ve hakikî mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder”.

Yani Büyük Millet Meclisi sadece yasama yetkisine değil, yürütme yetkisine de sahiptir. Yukarıda da belirtildiği gibi yasama ve yürütme kuvvetlerinin yasama organında yani mecliste toplanması, meclis hükûmeti sisteminin bir göstergesidir.

2. Teşkilât-ı Esasîye Kanununun 3’üncü maddesi de aynı yoldadır. Bu madde “Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve Hükûmeti Büyük Millet Meclisi Hükûmeti unvanını taşır” demektedir. Bu ilke de yine meclis hükûmeti sisteminin kabul edildiğini göstermektedir.

3. 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun 8’inci maddesi yine meclis hükûmetinin kabul edildiğini göstermektedir. Bu maddeye göre,

“Büyük Millet Meclisi, hükûmet inkısam eylediği devairi kanun-u mahsus mucibince intihap kerdesi olan vekiller vasıtası ile idare eder. Meclis, icra-i hususat için vekillere veçhe tayin ve ledelhace bunları tebdil eyler”.

Yani hükûmetin bölümlerinin (=bakanlıkların) Meclisin seçtiği vekiller aracılığıyla yönetileceği, bu vekillere meclisin yön vereceği ve keza gerektiğinde bu vekillerin Meclis tarafından görevden alınacağı hususu öngörülmektedir. Meclisin doğrudan vekil (=bakan) seçmesi, onları kendi arzusuna göre istediğinde değiştirebilmesi ve onlara yön verebilmesi meclis hükûmeti sisteminin tipik özelliklerindedir [20].

9. Devlet Başkanlığının Yokluğu

1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununda bir devlet başkanlığı makamı yoktur. Bunun nedeni pek muhtemelen Meclis üyelerinden önemli bir kısmının saltanatın devamına taraftar olmalarıdır^[21]. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Ergun Özbudun'un gözlemlediği gibi, 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu, normal olarak devlet başkanına ait olması gereken birtakım fonksiyonları, “Büyük Millet Meclisi Reisi”ne vermektedir^[22]. 9’uncu maddeye göre,

“Büyük Millet Meclisi Heyet-i Umumîyesi tarafından intihap olunan reis, bir intihap devresi zarfında Büyük Millet Meclisi reisidir. Bu sıfatla Meclis namına imza vaz'ına ve Heyet-i Vekile mukarreratını tasdike salâhiyettardır. İcra Vekilleri Heyeti içlerinden birini kendilerine reis intihap ederler. Ancak Büyük Millet Meclisi reisi Vekiller Heyetinin de reis-i tabiidir”.

Özbudun'un gözlemlediği gibi, bu maddede değinilen “Meclis adına imza koyma yetkisi” gerçekte devletin temsil edilmesi anlamına gelmektedir^[23]. Keza, 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun Meclis Başkanına verdiği Vekiller Heyeti kararlarını onaylama yetkisi de parlâmenter rejimlerde devlet başkanına ait olan bir yetkidir^[24].

10. İcra Vekilleri Heyetinin Meclis Tarafından Seçilmesi

1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununda yürütme yetkisi “İcra Vekilleri Heyeti” tarafından kullanılıyordu. Ancak, 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu İcra Vekilleri Heyetinin nasıl seçileceğini öngörmüyordu. Teşkilât-ı Esasîye Kanununun 8’inci maddesine göre, vekiller, “kanun-ı mahsus mucibince” seçileceklerdi. Uygulamada icra vekillerinin seçimi Meclise ait bir yetki olmuş ve vekiller Meclis tarafından teker teker seçilmişlerdir. Vekillerin seçilmesi Meclise ait bir yetki olduğu gibi onların görevden alınması da Meclise ait bir yetkidir.

11. Milletlerarası Andlaşma Yapma Yetkisi

1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun 7’nci maddesine göre “muahede ve sulh akdi” Büyük Millet Meclisine aittir.

12. Yargı Organının Durumu

1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununda yargı düzenlenmemiştir. Yargı konusunda 1876 Kanun-u Esasînin hükümlerinin yürürlükte olduğu düşünülebilir. Ancak uygulama hiç de öyle olmamıştır. Hemen belirtelim ki, yukarıda 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun kuvvetler birliği ilkesini ve meclis hükûmeti sistemini benimsediğini söylemiştik. Yine yukarıda belirtildiği gibi, kuvvetler birliği ilkesi ve meclis hükûmeti sistemi yasama ve yürütme yetkisinin tek elde toplanmasını öngörür. Yargı kuvvetinin de aynı ele verilmesi meclis hükûmeti teorisinde yoktur. Ancak 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu dönemi uygulamasına bakarsak, kuvvetler birliği ilkesinden yargının da nasibini aldığını gözlemlemek gerekir. Bu dönemde yargı yetkisinin de Meclisin elinde olduğu fikri hâkim olmuştur. Bu düşünceyle istiklâl mahkemeleri kurulmuştur. Bu mahkemelerin üyeleri Meclis tarafından kendi üyeleri arasından seçiliyordu. Haliyle bu mahkemelerin oluşumu tarzı, hakimlerin bağımsızlığı ilkesine ve kanunî hâkim güvencesine tamamıyla aykırıydı. Şüphesiz dönemin olağanüstü koşulları dikkate alınarak istiklâl mahkemelerinin yerindeliği konusunda birtakım mülâhazalar ileri sürülebilir. Ancak mülâhazalar hukukî olmaktan ziyade, siyasî ve tarihî niteliktedirler.

13. Yerinden Yönetim

23 maddelik bu kısa Anayasanın toplam 14 maddesinin (m.10-23) merkezî idarenin taşra teşkilâtına ve yerel yönetimlere ayrılması hayret vericidir. Bakanların seçim usûlünü düzenlemeyen bu Anayasa, nahiyelerin idare heyetlerinin nasıl seçileceğini düzenlemeyi ihmal etmemiştir. 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun adem-i merkeziyete çok önem verdiği gözlemlenebilir.

14. Saltanatın Kaldırılması [25]

Millî Kurtuluş Savaşının başarıyla sonuçlanmasından sonra, Osmanlı Saltanatı kaldırılmıştır. Bu konuda iki “Meclis Kararı”nı zikretmek gerekir. Birincisi 30 Ekim 1922 tarihli ve 307 sayılı “Osmanlı İmparatorluğunun İnkıraz Bulup, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin Teşekkül Ettiğine Dair Heyet-i Umumiye Kararı”dır. Bu Karar şöyledir:

“Osmanlı İmparatorluğunun münkariz olduğuna ve Büyük Millet Meclisi Hükûmeti teşekkül ettiğine ve yeni Türkiye Hükûmetinin Osmanlı İmparatorluğu yerine kaim olup onun hududu millî dahilinde yeni varisi olduğuna ve Teşkilât-ı Esasîye Kanunu ile hukuk-ı hükûmrani milletin nefesine verildiğinden İstanbul’daki padişahlığın madum ve tarihe müntakil bulunduğuna ve İstanbul’da meşru bir hükûmet mevcut olmayıp İstanbul ve Civarının Büyük Millet Meclisine ait ve binaenaleyh oraların umuru idaresinin de Büyük Millet Meclisi memurlarına tevdi edilmesine ve Türk Hükûmetinin hakk-ı meşruu olan makam-ı Hilâfeti esir bulunduğu ecnebilerin elinden kurtaracağına karar verildi” [26].

Bu “Meclis Kararı”yla Osmanlı İmparatorluğunun sona erdiği ve onun yerine Türkiye Hükûmetinin geçtiği ilân ediliyordu. Yine aynı yönde Büyük Millet Meclisinin, 1-2 Kasım 1922 tarih ve 308 sayılı “Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hukuk-u Hakimiyet ve Hükûmraninin Mümessil-i Hakikîsi Olduğuna Dair Heyet-i Umumîye Kararı”nı [27] zikretmek gerekecektir. Bu Kararda tarihsel gelişmeleri açıklayan bir girişten sonra şunlara yer verilmiştir:

“Türkiye halkı, hakimiyet-i şahsiyeye müstenit olan İstanbul’daki şekl-i hükûmeti, 16 Mart 1336 (1920) dan itibaren ve ebediyyen tarihe müntakil addeylemiştir.

Hilâfet, hanedan-ı âli Osman’a ait olup, Halifeliğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlaken erşet ve eslah olanı intihap olunur. Türkiye Devleti, makam-ı Hilâfetin istinatgahıdır” [28].

Karardan görüleceği üzere, önce Saltanat ve Hilâfet makamları birbirinden ayrılıyordu. Saltanat 16 Mart 1920’den geçerli olmak üzere kaldırılıyordu. Hilâfet ise korunuyordu. Hilâfetin Osmanlı hanedanına ait olduğu kabul ediliyor, ama bu hanedan içinde kimin halife olacağına karar verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisine ait olacaktı.

Hilâfetin Saltanattan ayrılmasının ve Saltanatın kaldırılmasının hukukî şekil itibarıyla normal olarak bir “anayasa değişikliği” ile, hiç olmazsa bir “kanun”la yapılması beklenirdi. Oysa, bu işlemler yukarıda görüldüğü gibi “Heyet-i Umumiye kararı (genel kurul kararı)” ile yapılmıştır. Yani hukukî niteliği itibarıyla, bu işlemler, bir “kanun” değil “parlâmento kararı” niteliğindedir. İleride yasamanın işlemlerini inceleyeceğimiz bölümde göreceğimiz gibi, parlâmento kararıyla, devletin temel yapısına veyahut üçüncü kişilere ilişkin değil, parlâmentonun iç düzenine ve işleyişine ilişkin kurallar getirilir.

Bu nitelikte olmayan bir konunun “parlâmento kararı” ile düzenlenmesi isabetsizdir.

Burada bu “Meclis Kararları” kolayca kabul edilmediğinin altını çizelim. Mustafa Kemal Paşa'nın şu tehdidini burada zikretmek gerekir:

“Bu bir emr-i vakidir. Mevzu-i bahs olan; millete saltanatını, hakimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız? Meselesi değildir. Mesele zaten emr-i vaki olmuş bir hakikati ifadedden ibarettir. Bu, behemahal olacaktır. Burada içtima edenler, Meclis ve herkes meseleyi tabîî görürse, fikrimce muvafık olur. Aksi takdirde, yine hakikat usûlü dairesinde ifade olunacaktır. *Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir*”^[29].

15. Birinci Meclisin Sonu

Büyük Millet Meclisinin 1 Nisan 1923 tarihli oturumunda seçimlerin yenilenmesi kararı alındı. Bu karar Meclisin basit çoğunluğuyla alınmıştır. Bu karar bizzat 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun “madde-i münferide”sine aykırıdır. Zira, ilk Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar verebilmek, “madde-i münferide”de öngörülen “gayenin husûlü (amacın gerçekleştirilmesi)” şartına bağlıydı. Gayenin gerçekleştirilmiş olduğuna ise, ancak “madde-i münferide ” gereği “Büyük Millet Meclisi adedi mürettebinin sülûsanı ekseriyeti” yani Meclis üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile karar verilmesi gerekiyordu. Oysa, seçimlerin yenilenmesi kararı üçte iki çoğunluk ile değil, basit çoğunlukla alınmıştır.

Birinci Meclis son toplantısını 15 Nisan 1923 tarihinde yapmıştır. Bir daha da toplanmamıştır. İkinci Meclis seçimleri Haziran-Temmuz 1923'te yapılmıştır. Seçimlerde Mustafa Kemal Paşa, kendi grubu adına milletvekili adaylarını bizzat belirlemiştir. Birkaç bağımsız aday dışında, Mustafa Kemal Paşanın belirlediği listeler seçimleri kazanmıştır. İkinci Dönem Meclisi çalışmalarına 11 Ağustos 1923'te başlamıştır^[30].

16. Cumhuriyetin İlânı

Hemen vurgulayalım ki, Cumhuriyet, Kurtuluş Savaşını yürütmüş olan “Birinci Meclis” tarafından değil, ikinci dönem Büyük Millet Meclisi tarafından ilân edilmiştir. Cumhuriyet 29 Ekim 1339 (1923) tarih ve 364 sayılı Teşkilât-ı Esasîye Kanununun Bazı Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanun ile ilân edilmiştir^[31]. Bu Kanun, bir anayasa değişikliği kanunudur. Kanun, 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun 1'inci maddesini şöyle değiştiriyordu:

“Hâkimiyet, bilâkaydü şart Milletindir. İdare usûlü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir. *Türkiye Devletinin şekl-i Hükûmeti, Cumhuriyettir*”.

Böylece Cumhuriyet ilân edilmiş oluyordu. Cumhuriyeti ilân eden 29 Ekim 1923 tarih ve 364 sayılı Kanun ile 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununda önemli değişiklikler yapılmıştır.

Bir kere bir “cumhurbaşkanlığı” makamı oluşturulmuştur (m.11). Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kendi üyeleri arasından seçileceği öngörülmüştür (m.10). Hükûmetin kuruluş usûlü değiştirilmiştir. Hükûmetin kuruluş şeması bakımından meclis hükûmeti sisteminden uzaklaşarak parlâmenter sisteme yaklaşılmıştır. Yeni sisteme göre,

“başvekil Reisicumhur tarafından ve Meclis âzası meyanından intihap olunur. Diğer vekiller, başvekil tarafından gene Meclis azası arasından intihap olunduktan sonra, heyet-i umumiyesi Resicumhur tarafından Meclisin tasvibine arz olunur” (m.12).

17. Hilâfetin Kaldırılması [\[32\]](#)

Yukarıda 1-2 Kasım 1922 tarihli Meclis Kararıyla saltanatın kaldırıldığını, Hilâfetin ise korunduğunu söylemiştik.

3 Mart 1924 tarih ve 431 sayılı “Hilâfetin İlgası ve Hanedan-ı Osmanînin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun”[\[33\]](#) ile de Hilâfet kaldırılmıştır. Yine aynı Kanunun 2’nci maddesi ise Halifenin ve Hanedanın diğer mensuplarının sürgün edilmesini öngörüyordu:

“Mahlû Halife ve Osmanlı Saltanatı münderisesi hanedanının erkek, kadın bilcümle azası ve damatlar Türkiye Cumhuriyeti memaliki dahilinde ikamet etmek hakkından ebediyen memnurdurlar. Bu hanedana mensup kadınlardan mütevellit kimseler de bu madde hükmüne tabidirler”.

Kanunun 3’üncü maddesi ile söz konusu kimselerin ülkeyi terk etmeleri için azamî 10 gün süre verilmiştir. Keza Kanunun 4’üncü maddesi, bu kimselerin vatandaşlık sıfatını ve haklarını kaldırmıştır. Kanunun 5’inci maddesi, bu kimselerin Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde gayrimenkul mallara sahip olmasını yasaklamış ve 7’nci maddesi de sahip oldukları gayrimenkullerini “bir sene zarfında Hükûmetin malûmat ve muvafakatiyle tasfiyeye mecbur” etmiştir. Diğer yandan, bu Kanunun 8’inci maddesine göre ise, “Osmanlı İmparatorluğunda Padişahlık etmiş kimselerin Türkiye Cumhuriyeti arazisi dahilindeki tapuya merbut emvali gayrimenkuleleri millete intikal etmiştir”. Dahası Kanunun 9’uncu maddesine göre, sarayların içindeki “mefruşat takımlar, tablolar, âsarinefise ve sair bilûmum emvali menkule millete intikal etmiştir”.

[\[1\]](#) Tamimin metni için bkz.: Tanilli, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, op. cit., s.94.

[\[2\]](#) Beyannamenin metni için bkz. Tanilli, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, op. cit., s.55-56.

[\[3\]](#) Beyannamenin metni için bkz. Tanilli, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, op. cit., s.56-57.

[\[4\]](#) Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, op. cit., s.191; Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi...*, op. cit., s.81.

[\[5\]](#) Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., s.5.

[\[6\]](#) Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, op. cit., s.191-192.

[\[7\]](#) Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi...*, op. cit., s.80.

[\[8\]](#) Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, op. cit., s.207.

[\[9\]](#) *Ibid.*

[\[10\]](#) Özbudun, *1921 Anayasası*, op. cit., s.2.

[\[11\]](#) Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, op. cit., s.207.

[\[12\]](#) Ahmet Demirel, “1920-1923 Arasında Türkiye Dünyanın En İleri Temsili Demokrasilerinden Birine Sahipti”, *Türkiye Günlüğü*, Mart-Nisan 2000, Sayı 60, s.6.

[\[13\]](#) 20 Kânun-ı Sani 1337 (20 Ocak 1921) tarih ve 85 sayılı Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, *Ceride-i Resmîye*, 1-7 Şubat 1337 (1921); *Düstur*, Üçüncü Tertip, Cilt 1, s.196-199.

[\[14\]](#) Kurucu iktidar konusunda bkz. Kemal Gözler, *Kurucu İktidar*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 1998.

[\[15\]](#) Gözler, *Kurucu İktidar*, op. cit., s.70

[\[16\]](#) Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, op. cit., op. cit., s.211.

[\[17\]](#) Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., s.6.

[\[18\]](#) *Ibid.*

[\[19\]](#) *Ibid.*

[\[20\]](#) *Ibid.*

[\[21\]](#) Özbudun, *1921 Anayasası*, op. cit., s.67.

[\[22\]](#) *Ibid.*

[\[23\]](#) *Ibid.*

[\[24\]](#) *Ibid.*

[\[25\]](#) Kemal Gözler, “Cumhuriyet ve Monarşi”, *Türkiye Günlüğü*, Kasım-Aralık 1998, Sayı 53, s.27-34.

[\[26\]](#) *Düstur*, Tertip 3, Cilt 3, s.149. Karar metni Kili ve Gözübüyük, op. cit., s.95’te bulunmaktadır.

- [28]. *Düstur*, Tertip 3, Cilt 3, s.152. Karar metni Kili ve Gözübüyük, *op. cit.*, s.96-97'de bulunmaktadır.
- [29]. *Düstur*, Tertip 3, Cilt 3, s.152. Karar metni Kili ve Gözübüyük, *op. cit.*, s.96-97'de bulunmaktadır.
- [29]. Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İkinci Baskı, 1987, c.II, s.920. Gazi Mustafa Kemal'in bu sözleri üzerine, Ankara Mebusu Hoca Mustafa Efendi, "affedersiniz efendim, biz meseleyi başka nokta-i nazardan mütalea ediyorduk; izahatınızdan tenevvür ettik" demiştir (*Ibid.*).
- [30]. Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, *op. cit.*, *op. cit.*, s.234.
- [31]. *Düstur*, Üçüncü Tertip, Cilt 5, s.158.
- [32]. Gözler, "Cumhuriyet ve Monarşi", *op. cit.*, s.30-34.
- [33]. *Düstur*, Tertip 3, Cilt 5, s.323 (Kili ve Gözübüyük, *op. cit.*, s.106).

Copyright

c) Kemal Gözler. 2001-2004. Bu sayfaya izin almadan link verilebilir. Ancak, bu web sayfası, önceden izin almaksızın ne suretle olursa olsun, kopyalanamaz, çoğaltılamaz, tekrar yayınlanamaz, dağıtılamaz, başka internet sitelerine metin olarak konulamaz. İzin için kgozler@hotmail.com adresine başvurunuz. 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 3.3.2004 tarih ve 5101sayılı kanunla değişik 71 ve 72'nci maddeleri, bir kitabı herhangi bir yöntemle (fotokopi dahil) çoğaltanları, dağıtanları, satanları, elinde bulunduranları, paraya çevrilmeksizin, 2 (iki) yıldan 4 (dört) yıla kadar hapis cezası veya 50 (elli) milyar liradan 150 (yüzelli) milyar liraya kadar ağır para cezasıyla veya zararın ağırlığı dikkate alınırık bunların her ikisiyle birden cezalandırmaktadır.

Alıntılar (İktibas) Konusunda Açıklamalar

Bu çalışmadan yapılacak alıntılarda (iktibaslarda) 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 35'inci maddesinde öngörülen şu şartlara uyulmalıdır: (1) İktibas, bir eserin "bazı cümle ve fıkralarının" bir başka esere alınmasıyla sınırlı olmalıdır (m.35/1). (2) İktibas, maksadın haklı göstereceği bir nispet dahilinde ve münderecatını aydınlatmak maksadıyla yapılmalıdır (m.35/3). (3) İktibas, belli olacak şekilde yapılmalıdır (m.35/5) [Bilimsel yazma kurallarına göre, aynen iktibasların tırnak içinde verilmesi ve iktibasın üç satırdan uzun olması durumunda iktibas edilen satırların girintili paragraf olarak dizilmesi gerekmektedir]. (4) İktibas ister aynen, ister mealen olsun, eserin ve eser sahibinin adı belirtilerek iktibasın kaynağı gösterilmelidir (m.35/5). (5) İktibas edilen kısmın alındığı yer belirtilmelidir (m.35/5).

5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 21.2.2001 tarih ve 4630 sayılı Kanun ve 3.3.2004 tarih ve 5101 sayılı Kanunla değişik 71'inci maddesinin 4'üncü fıkrası, 35'inci maddeye aykırı olarak "kaynak göstermeyen veya yanlış yahut kifayetsiz veya aldatıcı kaynak" göstererek iktibas yapan kişileri, 2 (iki) yıldan 4 (dört) yıla kadar hapis veya 50 (elli) milyar liradan 150 (yüzelli) milyar liraya kadar ağır para cezasıyla veya zararın ağırlığı dikkate alınarak bunların her ikisiyle birdencezalandırmaktadır.

Ayrıca Yargıtay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulunun 18 Şubat 1981 tarih ve E.1980/1, K.1981/2 sayılı İçtihadı Birleştirme Kararına göre kararına göre, "iktibas hususunda kullanılan eser sahibinin ve eserin adı belirtilse bile eser sahibi, haksız rekabet hükümlerine dayanarak Borçlar Kanununun 49. maddesindeki koşulların gerçekleşmesi halinde manevi tazminat isteyebilir".

Yukarıdaki şartlara uygun olarak alıntı yapılırken bu çalışmaya şu şekilde atıf yapılması önerilir:

Kemal Gözler, "1921 Teskilati Esasiye Kanunu", www.anayasa.gen.tr/tek-1921; (erişim tarihi)

23 Mayıs 2005

Editör: [Kemal Gözler](mailto:kgozler@hotmail.com)

E-Mail: kgozler@hotmail.com

Ana Sayfa: www.anayasa.gen.tr

